

Sosiaali- ja terveysvaliokunta

Viite: Asiantuntijalausunto

Asia: HE 112/2025 vp Hallituksen esitys eduskunnalle yleistukea koskevaksi lainsäädännöksi

EAPN-Fin on avoin toimintafoorumi köyhyyttä ja syrjäytymistä vastaan toimiville järjestöille, ryhmille ja kansalaisille. Verkostossa toimii noin 40 järjestöä tai yhteiskunnallista toimijaa. Mukana verkoston työryhmissä on myös köyhyyttä kokeneita.

Suomen köyhyyden vastainen verkosto EAPN-Fin kiittää mahdollisuudesta lausua hallituksen lakiesitykseen yleistuesta ja esittää lausuntonaan seuraavaa:

Suomen sosiaaliturvajärjestelmä on muodostunut monimutkaiseksi kokonaisuudeksi, jonka selkeyttäminen on ollut useiden hallitusten tavoitteena. Sosiaaliturvauudistuksen keskeisiä tavoitteita ovat olleet järjestelmän yksinkertaistaminen, byrokratian vähentäminen ja tuen saavutettavuuden parantaminen. Vaikka hallituksen esitys pyrkii näihin kannatettaviin päämääriin, joudumme toteamaan, että esitys yleistuesta ei näitä tavoitteita täytä.

Tutkimusten mukaan sosiaaliturvan väärinkäyttö on marginaalinen ilmiö verrattuna sen alikäyttöön. Tämä tarkoittaa, että köyhyyttä kokevat eivät saa perustuslain heille turvaamaa sosiaaliturvaa. Valitettavasti esitetty yleistuki ei puutu tähän keskeiseen ongelmaan, vaan sen sijaan se mahdollistaa sosiaaliturvan leikkaamisen aiempaa helpommin.

Köyhyyttä kokevien asema ja ihmiskuva

Yleistuen valmistelussa vaikuttaa olevan taustalla oletuksia, jotka eivät vastaa todellisuutta köyhyyttä kokevien elämästä. Köyhyyttä kokevien oletetaan olevan haluttomia parantamaan omaa tilannettaan, vaikka tosiasiassa köyhyyttä kokevat pyrkivät kaikin tavoin kohentamaan taloudellista tilannettaan.

Köyhyyttä kokevien joukossa on henkilöitä, joiden toimintakyky sekä kyky hahmottaa palvelujärjestelmää on heikentynyt esimerkiksi sairauden, vammaisuuden, mielenterveyden haasteiden, ikääntymisen tai elämäntilanteiden kuormittavuuden vuoksi. Köyhyyttä kokevien voimavarat, tiedolliset ja taloudelliset resurssit ovat riittämättömiä kohtaamiensa haasteiden ratkaisemisessa. Silloin yhteiskunnalta tarvitaan tukea, ei rangaistuksia.

Esityksessä ehdotettu kasvokkaisten kohtaamisten lisääminen viranomaispalveluissa on kannatettava tavoite, jolla voidaan lisätä palveluiden oikea-aikaisuutta ja ihmisen todellisen tilanteen kartoittamista.

Kuitenkin mikäli yleistuen saaminen edellyttää köyhyyttä kokevilta entistä enemmän velvoitteiden täyttämistä, on olemassa riski, että sanktioita kohdistetaan henkilöihin, jotka eivät ole ymmärtäneet, mitä heiltä on edellytetty. Tämä voi johtaa tilanteisiin, joissa tuen epääminen ei perustu tahalliseen

laiminlyöntiin, vaan tiedon puutteeseen tai palvelujärjestelmän monimutkaisuuteen. Tällöin sosiaaliturvan yksinkertaistamisen ja vaikuttavuuden tavoitteet eivät toteudu.

Velvoittavuuden toteutusedellytykset ja oikeusturva

Lakiesityksen mukaan yleistuen saaminen edellyttäisi osallistumista työnhakuun, palveluihin, koulutukseen tai kuntoutukseen. Tämä herättää kysymyksen siitä, vastaako palveluiden rahoitus ja palvelutarjonta tilannetta, jossa jokaiselle tuen saajalle voidaan tosiasiallisesti tarjota tarkoituksenmukaisia ja saavutettavia palveluita.

Jos palveluiden saatavuutta ei lisätä merkittävästi nykytilanteeseen verrattuna, yleistuen velvoittavuus jää käytännössä toteuttamiskelvottomaksi. Tällöin vaarana on, että tuen saanti estyy henkilöiltä, joille ei ole tarjolla soveltuvia palveluita, mikä voi johtaa perusteettomiin etuuden epäämisiin ja lisätä sosiaalista eriarvoisuutta.

Mikäli yleistukeen sisällytetään paljon ehtoja ja tarveharkintaa, on mahdollista, että hallinnollinen byrokratia ei vähene. Olisi tärkeää kohdentaa resurssit vastaamaan köyhyyttä kokevien tarpeisiin. Jos viranomaisresursseja käytetään valvontaan ja sanktioiden määräämiseen, vaarana on, että tuen tarpeessa olevat jäävät edelleen ilman palveluita.

Esityksessä esitetään uusia perusteita, joiden nojalla yleistukea voitaisiin evätä tai myöntää aiempaa alhaisempana yhä useammalle henkilölle. Lisäksi sanktioiden laajentaminen kasvattaa riskiä, että erityisesti heikossa asemassa olevat jäävät kokonaan sosiaaliturvan ulkopuolelle, vaikka heillä ei ole realistisia mahdollisuuksia hankkia toimeentuloa muilla tavoilla.

Palvelujärjestelmän riittävyys ja sosiaaliturvaleikkausten vaikutukset

Nykytilanteessa monet köyhyyttä kokevat henkilöt jäävät ilman riittävää terveydenhuoltoa ja tarvitsemiaan sosiaalipalveluita. Hyvinvointialueilla on merkittäviä haasteita vastata ajankohtaisiin palvelutarpeisiin, puhumattakaan ennustetusta palvelutarpeen kasvusta.

Työnhakuvelvoite koskisi edelleen kokoaikatyötä. On tärkeää, että osatyökykyisyys huomioidaan, vaikka henkilöllä ei olisi virallista päätöstä osa-aikaisesta eläkkeestä. Tutkimusten mukaan jopa kolmasosa työttömistä on tosiasiallisesti työkyvyttömiä kokoaikatyöhön. Vaarana on, että yleistuen velvoitteet asetetaan epärealistisesti suhteessa yksilön toimintakykyyn.

Tällä hetkellä työllisyyspalveluissa viranomaisten työpanos kohdistuu hallinnollisiin tehtäviin, kuten työhakemusten määrien tarkistamiseen, sen sijaan että keskityttäisiin yksilölliseen tukeen, työkyvyn vahvistamiseen tai koulutus- ja työllistymismahdollisuuksien parantamiseen.

Lakiesityksessä esitetty monialaisen palvelutarvearvioinnin tavoite on kannatettava. Sen mukaan työttömän työkykyä ja palveluntarvetta arvioitaisiin moniammatillisesti, ja samalla kartoitettaisiin sosiaali- ja terveyspalveluiden sekä Kelan kuntoutuspalveluiden tarvetta. Tämä lähestymistapa tukisi yksilöllistä ja kokonaisvaltaista palveluohjausta. Kuitenkin nykyisillä sosiaali- ja terveydenhuollon resursseilla on vaikea nähdä, että tämä tavoite voisi toteutua käytännössä. Ilman merkittävää lisäresursointia ja rakenteellisia parannuksia vaarana on, että arviointiprosessi jää toteutumatta tai toteutuu puutteellisesti, mikä heikentää tuen vaikuttavuutta ja oikea-aikaisuutta.

Palveluiden siirtyminen digilustoille edellyttää asiakkaalta kykyä käyttää monimutkaisia järjestelmiä. Digipalveluiden käyttöä voivat toimintakyvyn lisäksi rajoittaa köyhyyteen liittyvät esteet, kuten puutteet sopivissa laitteissa, tunnistautumisvälineissä tai pysyvässä osoitteessa. Ilman näitä palvelut voivat jäädä kokonaan saavuttamattomiksi.

Köyhyyden juurisyyt ja yhteiskunnalliset vaikutukset

Suomessa köyhyyden keskeisiä taustatekijöitä ovat sairaus, työttömyys, alentunut työkyky sekä lapsiperheköyhyydessä perheen suuri lapsiluku. Sosiaaliturvan ulkopuolelle jääminen tai yleistuen alennettu taso eivät edistä terveyden paranemista, vahvista työkykyä eikä muuta perherakennetta.

Viime vuosien sosiaaliturvan leikkaukset ovat kiistatta lisänneet köyhyyttä ja eriarvoisuutta Suomessa. Köyhyyttä kokevia on jäänyt asunnottomaksi, he ovat nähneet nälkää ja säästäneet sairauden kannalta välttämättömistä terveystalouksissa kuten lääkkeitä ja lääkärikäynnit. Köyhyyttä ja syrjäytymistä lisäävät toimet eivät pitkällä aikavälillä tuota kestäviä säästöjä, vaan lisäävät riskiä, että ihmisten elämäntilanteet kriisiytyvät. Kun köyhyyttä kokeneiden elämäntilanteet ajautuvat kriisiin, terveys- ja sosiaalipalveluiden kysyntä kasvaa ja elämäntilanteiden ratkaiseminen muuttuu entistä monimutkaisemmaksi esimerkiksi hädän ja luottotietojen menettämisen myötä.

Tiukentuvat työnhakuvelvoitteet ja sanktiointi voivat lisätä toimeentulotuen tarvetta ja johtaa siihen, että kaikkein haavoittuvimmassa asemassa olevat jäävät ilman riittävää viimesijaista sosiaaliturvaa. Sosiaaliturvan ulkopuolelle jääminen on erityisen haitallista lapsiperheille ja nuorille, joita koskettaa ylisukupolvinen köyhyys.

Lapsiköyhyyden ehkäisy on erityisen tärkeää sekä inhimillisistä että yhteiskunnallisista että taloudellisista syistä. Köyhyyden aiheuttama vanhempien kokema pitkäaikainen stressi on tutkitusti haitallista lapsen aivoterveydelle, ja sillä voi olla koko elämän pituisia vaikutuksia.

Suomen työttömyysaste on Euroopan mittakaavassa korkea, eivätkä aiemmat työttömyysturvan leikkaukset ole tuottaneet toivottuja työllisyysvaikutuksia. Näin ollen ei ole realistista odottaa, että yleistuen sanktioilla saavutettaisiin parempia tuloksia.

Sosiaaliturvan heikentäminen ei edistä yhteiskunnan eheyttä, vakautta tai kansalaisten luottamusta julkisiin instituutioihin. Tilastokeskuksen mukaan köyhyys- ja syrjäytymisriskissä elää jo nyt noin 930 000 henkilöä eli 16,8 % väestöstä (2023). Asiantuntija-arvioiden mukaan köyhyyden ja eriarvoisuuden lisääntyminen on todennäköistä nykyisen politiikkalinjan jatkuessa.

Mikäli yleistuki toteutetaan suunnitellusti siten, että siihen sisältyy perusosa, asumisosa ja harkinnanvarainen osa, mutta näiden osien myöntämisperusteita ei yhdenmukaisteta, lopputulos voi käytännössä vastata nykytilannetta, jossa työtön hakee työttömyysturvaa, asumistukea ja toimeentulotukea. Lisäksi yleistuen pitkä käsittelyaika voi johtaa siihen, että varaton työtön joutuu hakemaan toimeentulotukea.

Keskeinen huolestus liittyy siihen, säilyykö sosiaaliturvan taso edes nykyisellä, jo leikatulla tasolla, vai onko yleistuen tavoitteena tosiasiallisesti alentaa sosiaaliturvan tasoa ja rajata sen saajia entisestään?

Johtopäätös ja arviointi

Mikäli yleistuen käyttöönotto johtaa siihen, että yhä useampi kansalainen jää ilman riittävää sosiaaliturvaa, on seurauksena yhteiskunnallisen eriarvoisuuden syveneminen. Tämä kehitys heikentää kansalaisten luottamusta tulevaisuuteen ja yhteiskuntaan, millä voi olla kielteisiä vaikutuksia myös kansantalouteen ja kulutuskysyntään.

Esitetty yleistuki ei nykyisellään vastaa sosiaaliturvauudistuksen keskeisiä tavoitteita. Esitystä tulisi arvioida uudelleen erityisesti saavutettavuuden, oikeusturvan ja palveluiden riittävyyden näkökulmasta. Yleistuen tarveharkinnan ja alentamisperusteiden vaikutuksia tulisi arvioida ihmisryhmien osalta, joiden tilannetta aiemmat sosiaaliturvan leikkaukset ovat jo heikentäneet merkittävästi kuten työttömyyttä kohdanneet lapsiperheet.

Yleistuesta ei tule säätää lakia ennen kuin sen vaikutukset haavoittuvassa asemassa oleviin kansalaisiin on kattavasti arvioitu sekä eri väestöryhmien näkökulmasta että kokonaisuutena köyhyyttä kokevan kansanosan osalta. Mikäli vaikutusarviot, alan tutkijoiden ja asiantuntijoiden näkemykset osoittavat, että esityksellä on köyhyyttä ja syrjäytymisriskiä lisääviä vaikutuksia, lakia ei tule toteuttaa nykyisessä muodossaan.

Johtopäätöksemme on, että yleistuen taso on jo lähtökohtaisesti riittämätön. Mikäli tuen alentamisperusteet ja harkinnanvaraiset elementit toteutuvat esitetysti, köyhyyttä kokevien tulotaso ei enää vastaa ihmisarvoisen elämän edellytyksiä Suomessa. Tämä on ristiriidassa perustuslaillisten oikeuksien ja sosiaaliturvan tarkoituksen kanssa.

Allekirjoittaneet

Sanna Tiivola,
sanna.tiivola@vvary.fi

p. 050 407 9702

EAPN-Fin hallituksen puheenjohtaja, toiminnanjohtaja Vaikka vakinaista asuntoa ry

Linnéa Partanen,
merecaaaa@gmail.com

p. 050 441 4440

EAPN-Fin hallituksen jäsen, Helsingin yliopisto, valtiotieteiden ylioppilas, köyhyyttä kokenut